
УДК 373.5.035.461:37.018.3**Л. В. Канішевська м. Київ****РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ФУНКЦІЙ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ У
КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАНЦІВ ДО
САМОСТІЙНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

У статті розглядається зміст та реалізація педагогічних функцій загальноосвітніх шкіл-інтернатів у контексті підготовки вихованців до самостійної життєдіяльності.

Ключові слова: педагогічні функції, загальноосвітні школи-інтернати, підготовка до самостійної життєдіяльності, позаурочна виховна діяльність.

Проблема розвитку та функціонування шкіл-інтернатів в Україні знайшла відображення в працях (В. Вугрича, Б. Кобзаря, А. Наточія, В. Покася, Г. Покиданова, Є. Постовойтова, С. Свириденко, В. Слюсаренка).

На сучасному етапі широко розвивається мережа інтернатних закладів освіти різних типів. Це зумовлено економічними (матеріальні труднощі сімей, поширення безробіття, послаблення функцій державних установ, покликаних займатися вихованням, навчанням дітей) та соціальними (позбавлення моральної відповідальності батьків за виховання дітей, збільшення кількості кризових сімей тощо) чинниками.

Головними завданнями загальноосвітніх шкіл-інтернатів різних типів на сучасному етапі є: забезпечення утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей із багатодітних та малозабезпечених родин; створення умов для розвитку, фізичного, соціального та психічного здоров'я вихованців; засвоєння освітніх програм, навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства і держави; соціальний захист, медико-психолого-педагогічна реабілітація та соціальна адаптація вихованців; охорона прав та інтересів школярів; підготовка вихованців до самостійного життя.

Провідним вектором розвитку загальноосвітніх шкіл-інтернатів на сучасному етапі є: підготовка вихованців до самостійного життя, до виконання основних соціальних ролей, необхідних для повноцінного і змістовного життя в суспільстві (громадянина, сім'янина, фахівця), що дозволить їм у майбутньому успішно залучатися до соціальних відносин.

Результати аналізу практики з питань підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійної життєдіяльності підтверджують, що цьому питанню в школах-інтернатах не приділяється належної уваги.

Мета статті – розкрити зміст педагогічних функцій інтернатних закладів у контексті підготовки вихованців до самостійної життєдіяльності.

Підготовка до самостійної життєдіяльності – це цілеспрямований виховний процес, моделюючий умови, які сприяють формуванню у старшокласників шкіл-інтернатів свідомого ставлення до своїх базових прав і обов'язків; розвиток різноманітних здібностей вихованців, їх професійне самовизначення; виховання сім'янина, формування необхідних здібностей до побудови власної сім'ї у якій реалізується зріле подружжя, на основі материнської та батьківської позиції; формування у молоді ціннісного ставлення до власного здоров'я.

Загальноосвітні школи-інтернати мають певний потенціал щодо підготовки вихованців до самостійної життєдіяльності: за умови використання позаурочного часу стає можливим залучення вихованців до соціально-культурної діяльності різноманітних напрямів (навчально-пізнавальної, трудової, ціннісно-орієнтаційної, художньо-естетичної, екологічної, комунікативної, спортивної, туристсько-краєзнавчої, громадсько-суспільної), що сприяє формуванню соціального досвіду школярів; завдяки тривалому спілкуванню учнів з педагогами з'являється можливість для спостережень за дітьми у різноманітній діяльності.

Сучасні школи-інтернати реалізують такі основні педагогічні функції: охоронно-захисну, компенсаторну, реабілітаційну, попереджувально-профілактичну, залучення вихованців до мистецтва; праці та допомога їм у професійному самовизначенні тощо. Проаналізуємо кожну із цих функцій у контексті підготовки вихованців до самостійної життєдіяльності.

Охоронно-захисна функція шкіл-інтернатів спрямована на відстоювання прав та інтересів дітей і молоді на основі державного та міжнародного законодавства з метою забезпечення гарантованих їм прав та умов життєдіяльності.

Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, має комплексний характер: соціальний, правовий, економічний, медичний, психологічний, педагогічний.

Соціальний захист – цілеспрямована, свідомо регульована на всіх рівнях суспільства система соціальних, політичних, правових, психолого-педагогічних, медичних заходів, що здійснюються практично і забезпечують нормальні умови й ресурси для фізичного, розумового й духовно-морального функціонування людей, запобігаючи обмеженню їх прав і свобод. У вузькому значенні – діяльність, що спрямована на захист певних категорій населення, які опинились у складній життєвій ситуації. Метою соціального захисту є забезпечення гарантованих, максимально достатніх умов життєзабезпечення і діяльнісного існування людини, окремих груп населення [1, с. 45].

Реалізація охоронно-захисної функції у школах-інтернатах сприяє підготовці вихованців до самостійної життєдіяльності, оскільки базується

на основі знань особливостей розвитку дітей, їх життєвих потреб і умов, які забезпечують їх фізичну, психологічну й соціальну безпеку.

У діяльності педагогічного колективу школи-інтернату соціальний захист розглядається як комплекс психолого-педагогічних заходів, які забезпечують оптимальний соціальний розвиток дитини, адаптацію до існуючих умов, дотримання її прав і свобод [2, с. 86–87].

Педагоги шкіл-інтернатів мають підготувати вихованців до життя в таких сферах, як соціальна, трудова, правова, економічна, моральна, сімейна, культурна. Сформувати особистість, яка володіє певним соціальним досвідом, що дозволить їй свідомо орієнтуватися у світі, який швидко змінюється.

Наступною педагогічною функцією шкіл-інтернатів є компенсаторна.

Ситуація перебування вихованця у школі-інтернаті традиційно розглядається як стресова. Це пояснюється, перш за все, відсутністю батьківської сім'ї, яка повинна бути джерелом емоційного тепла й комфорту.

Компенсаторна функція шкіл-інтернатів полягає у створенні умов, максимально наближених до життя дитини в сім'ї; комфортної атмосфери, відносин, які ґрунтуються на довірі, прийнятті, визнанні, підтримці, відповідальності, любові до дитини. Проте повністю замінити дитині сім'ю неможливо.

Отже, реалізація компенсаторної функції шкіл-інтернатів залежить від позиції педагогів. Як свідчить досвід, педагоги шкіл-інтернатів, як правило, допомагають дітям оцінити й зрозуміти їх батьків, причини, за яких діти потрапили до інтернатного закладу.

Педагоги шкіл-інтернатів не беруть на себе функції відтворення сім'ї, але намагаються притягнути батьків до школи-інтернату, змінити погляд батьків на власну дитину. Під час вирішення цієї проблеми педагоги виходять з інтересів та потреб дитини – мати рідних людей. Розвиток відносин дитини, яка має батьків та родичів – важливий напрям діяльності педагогів шкіл-інтернатів. Ця робота організовується соціальним педагогом, психологом, заступником директора з виховної роботи, старшим вихователем, вихователями школи-інтернату.

Як свідчить досвід, залучення родичів до виховної роботи школи-інтернату – дуже складний і довгий процес. Їх запрошують на заходи, що проходять у школі-інтернаті, у якості спостерігачів, а також для надання посильної допомоги з облаштування закладу. Проте, часто біологічні сім'ї вихованців шкіл-інтернатів є деструктивними. У такому випадку використовуються можливості гостевих сімей.

Реалізація компенсаторної функції школи-інтернату створює умови, максимально наближені до умов життя дитини в сім'ї, що передбачає поступову відмову від умов проживання, загальних для більшості шкіл-

інтернатів (загальна їдальня, загальні спальні, загальні туалети і ванні кімнати).

Головною умовою реалізації компенсаторної функції школи-інтернату, на нашу думку, є любов до вихованця. Любов до вихованця є однією з пріоритетних цінностей педагога, важливим мотивом його педагогічної діяльності. Саме міцна підтримка у вихованні, яка виступає його основою, любов надає сенсу виховній діяльності як служінню підростаючій людині і суспільству, яке очікує її виходу в самостійне життя.

Наступною педагогічною функцією шкіл-інтернатів є реабілітаційна.

Значущим щодо визначення реабілітаційної функції закладів інтернатного типу є визначення реабілітації у соціально-педагогічному контексті (В. Вугрич, Л. Єременко, О. Ігнатова, Л. Канішевська, Л. Кузьменко, С. Свириденко). Дослідники визначають соціально-педагогічну реабілітацію як систему педагогічних, психологічних, соціальних, медичних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію, компенсацію психічного, соціального, фізичного станів, прав і свобод дітей, які постраждали внаслідок негативних змін соціальних обставин і умов, різного роду насилля тощо [5, с. 6–7].

Для характеристики реабілітаційної функції закладів інтернатного типу значущими, на нашу думку, є позиції М. Іскріна [2], А. Мудрика [4], які розглядають не тільки несприятливі чинники розвитку і соціалізації, але й характеризують соціальні середовища, які володіють реабілітаційним потенціалом. Називаючи важливі характеристики гуманістичних виховних систем, що створюються в навчальних закладах, М. Іскрін [2] виділяє ряд важливих характеристик, що сприяють реалізації реабілітаційної функції: широке використання реабілітаційного потенціалу навчально-виховного процесу; сприятливий соціально-психологічний клімат, умови для розвитку кожної дитини відповідно до її особливостей і здібностей; цілеспрямоване формування навичок здорового способу життя; інтеграція діяльності педагогів, психологів, медичних працівників.

Таким чином, реабілітаційна функція шкіл-інтернатів передбачає стабілізацію й поліпшення стану здоров'я вихованця; заповнення прогалин у навчанні; формування впевненості та мотивації щодо подолання почуття тривоги, страху чи провини, психологічних комплексів, невпевненості у своїх силах, зміцнення активної, діяльної особистісної позиції дитини.

Однією з найважливіших педагогічних функцій шкіл-інтернатів є попереджувально-профілактична.

Попереджувально-профілактична функція шкіл-інтернатів має на меті виявлення, запобігання та обмеження асоціальних явищ, причин

соціальної дезадаптації вихованців; формування позитивної спрямованості особистості.

Для реалізації даної функції педагогам шкіл-інтернатів необхідно знати: причини і форми прояву девіантної поведінки вихованців інтернатних закладів; зміст та форми соціально-профілактичної роботи; способи та прийоми навіювання й переконання; наслідки впливу шкідливих звичок та асоціальних форм поведінки на здоров'я і життєдіяльність особистості; основи здорового способу життя .

Слід зазначити, що перехід вихованця школи-інтернату до самостійного життя в сучасному нестабільному суспільстві пов'язаний з рядом труднощів. Дослідження (А. Аксьонова, Т. Аксьоненко, М. Іванюка, А. Маханько , Ю. Хармаєва) свідчать, що у вихованців інтернатних закладів нерозвинені навички соціального контролю, що в подальшому може стати причиною залучення їх до кримінальних груп.

З метою забезпечення попереджувально-профілактичної функції педагогічні колективи шкіл-інтернатів здійснюють такі напрямки профілактичної роботи: превентивну освіту вихованців; педагогічну роботу з юнаками і дівчатами групи соціального ризику. Діяльність педагогів шкіл-інтернатів спрямована на профілактику шкідливих звичок вихованців.

Слід зазначити, що реалізація попереджувально-профілактичної функції ускладнюється в зв'язку з тим, що контингент вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів складають діти, батьки яких, як правило, обтяжені алкогольною та наркотичною залежністю. Такі сім'ї втратили здатність виконувати свої основні функції. Вивчення рухових механізмів патологічного розвитку особистості вихованця, який до вступу до школи-інтернату перебував у сім'ї, яка обтяжена проблемами вживання алкогольних, наркотичних речовин, дозволяє говорити про негативний вплив на його соціальний розвиток, оскільки психогенні чинники продовжують впливати на особистість. Тому робота з вихованцями "групи соціального ризику" спрямована на корекцію та можливе нівелювання негативних особистісних характеристик, які здатні провокувати захоплення алкоголем, тютюном, психоактивними речовинами. Вона передбачає роботу з вихованцями, які відчувають труднощі соціальної адаптації, – розвиток у них комунікативних умінь, прийомів протидії негативному соціальному тиску, а також організації умов для успішної адаптації в колективі. Цей напрям реалізується за рахунок роботи психолога, соціального педагога школи-інтернату, лікаря-нарколога.

Однією з найважливіших напрямів проведення профілактичної роботи є попередження злочинності у вихованців шкіл-інтернатів.

До протиправної поведінки найбільш схильні діти "групи соціального ризику". До даної категорії відносяться вихованці шкіл-інтернатів, оскільки інтернатні заклади відрізняються специфічним контингентом

дітей. Як правило, вихованці інтернатних закладів – педагогічно занедбані “важкі” діти, схильні до правопорушень.

Дослідження Ю. Хармаєва свідчать, що вихованці інтернатних закладів в основному схильні до здійснення майнових злочинів. Матеріали карних справ свідчать, що вихованці інтернатних закладів, які здійснюють втечі, для того щоб вижити, здійснюють крадіжки, бо не мають іншого засобу заробити гроші. В основному, об’єктами домагань цих правопорушників є продукти харчування, речі, апаратура [6, с. 131–132].

Характеризуючи особливості злочинності учнів шкіл-інтернатів, Ю. Хармаєв зазначає, що в основному превалює групова злочинність. Значна більшість членів груп неповнолітніх правопорушників із числа вихованців шкіл-інтернатів – рядові виконавці (80,0 %), які сліпо йдуть за багаточисленними організаторами й підбурювачами. Опинившись під їхнім впливом, неповнолітні все більше наближують свої інтереси, потреби, позиції, стереотипи поведінки до вимог групи, солідаризуються з ними і немов би “розчиняються” в їхньому середовищі [6, с. 94].

Причинами, що обумовлюють злочинність вихованців інтернатних закладів, є: низький рівень правової підготовленості, слабка соціальна захищеність; слабка ефективність ранньої профілактики злочинності; несприятливі умови сімейного виховання, негативний вплив батьків і оточуючих на дитину ще до вступу до школи-інтернату, а саме: протиправна поведінка батьків, аморальний спосіб життя, жорстокість, алкоголізм тощо;

соціальна ізольованість вихованців інтернатних закладів, соціально-психологічна відчуженість, що обумовлена комплексом соціальних, психологічних причин [3, с. 220–227]; причини, що обумовлені особливістю організації життєдіяльності в закладах інтернатного типу, а саме: регламентація життєдіяльності вихованців шкіл-інтернатів, що призводить до того, що вони не можуть організувати вільний час; нерозвиненість інтересів у сфері дозвілля; патерналізм, комунікативна безпорадність тощо; відсутність у вихованців шкіл-інтернатів міцних соціальних зв’язків із родичами, які б були спроможні здійснювати соціальний контроль, що, у кінцевому рахунку, робить їх незахищеними, оскільки їхні права нема кому виборювати.

Реалізація попереджувально-профілактичної функції загальноосвітніх шкіл-інтернатів сприяє вихованню в учнів соціальної зрілості за умов проведення профілактичних заходів на ранній стадії, а саме:

– своєчасне діагностування девіантної поведінки вихованця, проведення заходів з її корекції;

– посилення виховних дій до правопорушників, а також до вихованців, які схильні до втеч. Вивчення джерел негативного впливу на них, постановка їх на профілактичний облік;

– створення умов життєдіяльності, максимально наближених до сімейних, що перешкоджає їхній морально-психічній ізольованості [6, с. 108];

– сприяння вихованню в дітей розумних потреб, залучення їх у трудову діяльність;

– широке застосування різноманітних форм правового виховання (факультативи, лекції, бесіди, круглі столи, усні журнали, що присвячені правовій тематиці; проведення правових вікторин, тренінгів, організація дискусійного клубу, диспутів із правових питань тощо);

– використання позадержавних організацій у профілактичній діяльності (антикримінальний потенціал релігії), національних традицій і обрядів;

– систематична перевірка результатів профілактичної роботи.

Однією з найважливіших педагогічних функцій шкіл-інтернатів є залучення вихованців до праці та допомога їм у професійному самовизначенні.

Основними напрямками роботи шкіл-інтернатів щодо реалізації функції залучення вихованців до праці та допомоги їм у професійному самовизначенні є: залучення вихованців у різні види трудової діяльності (самообслуговування, суспільно корисну, продуктивну працю); цілеспрямовані бесіди, професійно зорієнтовані заняття; профінформація, профконсультація; здійснення допрофесійної та початкової професійної підготовки за умови договору з професійними ліцеями; створення обласних комплексів соціально-трудової адаптації системи суспільного виховання; створення в школах-інтернатах професійних класів, у яких здійснюється поступовий перехід від трудового навчання до професійного; формування у вихованців шкіл-інтернатів уявлень щодо ринку праці й професій, професійно важливих якостей щодо обраної професії.

Реалізація школою-інтернатом даної педагогічної функції сприяє підготовці вихованців до самостійної життєдіяльності, оскільки не тільки безмежно розвиває школярів, але й сприяє вихованню їхніх моральних якостей – працьовитості, старанності, відповідальності; сприяє формуванню готовності вихованців до свідомого вибору професійної діяльності на основі самооцінки власних якостей і можливостей.

Наступною педагогічною функцією є залучення вихованців шкіл-інтернатів до мистецтва, яка передбачає систематичну роботу педагогів, спрямовану на вивчення інтересів та здібностей школярів в різних видах мистецтва, охоплення гуртковою роботою художньо-естетичного спрямування, що сприяє розвитку в них відчуття прекрасного.

Отже, кожна з проаналізованих педагогічних функцій загальноосвітніх шкіл-інтернатів має свою спрямованість, мету і завдання; разом із тим вони доповнюють і збагачують одна одну, створюючи єдиний

комплекс. Реалізація даних педагогічних функцій шкіл-інтернатів сприяє підготовці вихованців до самостійної життєдіяльності. У той же час ці педагогічні функції шкіл-інтернатів є динамічними, оскільки в залежності від етапів розвитку суспільства вони наповнюються новим змістом, удосконалюються.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Перспективним вважаємо вивчення: взаємозв'язку навчально-виховної та позаурочної діяльності у підготовці старшокласників інтернатних закладів до самостійної життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Освіта України. – 2004. – 20 січня (№ 5). – С. 1–13.
2. Искрин Н. С. Управление развитием воспитательной системы образовательного интернатного учреждения: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Искрин Никита Сергеевич. – Казань, 2004. – 264 с.
3. Маханько А. И. Особенности социализации воспитанников интернатных учреждений / А. И. Маханько, Н. А. Иванюк. – МОО : Понимание, 2004. – 473 с.
4. Мудрик А. В. Социальная педагогика: [учебник для студентов пед. вузов] / Анатолий Викторович Мудрик; (под ред. В. А. Сластенина). – М. : Академия, 1993. – 184 с.
5. Науково-педагогічні основи соціально-педагогічної реабілітації вихованців інтернатних закладів: [науково-методичний посібник] / (кер. автор. колективу Л.В. Канишевська]. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2004. – 102 с.
6. Хармаев Ю. В. Криминалистические проблемы социализации воспитанников детских домов и школ-интернатов: дисс. ... канд. юридич. наук: 12.00.08 / Хармаев Юрий Владимирович. – М., 1998. – 179 с.

В статье рассматривается содержание и реализация педагогических функций общеобразовательных школ-интернатов в контексте подготовки воспитанников к самостоятельной жизнедеятельности.

Ключевые слова: педагогические функции, общеобразовательная школа-интернат, подготовка к самостоятельной жизнедеятельности, внеурочная воспитательная деятельность.

The article presents the realization of boarding school's functions in context of pupils' preparation for real life.

Key words: pedagogical functions, boarding school, preparation for real life, off-hour activities.